

EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISHDA INVESTITSİYALARDAN SAMARALI FOYDALANISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Abdusalomov Quvonchbek To’liqin o’g’li

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti

Iqtisodiyot yo’nalishi 4-bosqich talabalari.

Tulkinovichchch00493@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20283536>

Annotatsiya: Ushbu maqolada eksport salohiyatini oshirishda investitsiyalardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini ilmiy tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida mamlakat iqtisodiyotida eksport hajmini oshirishga ta’sir etuvchi investitsiya omillari, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, logistika infratuzilmasini rivojlantirish hamda eksport geografiyasini kengaytirish masalalari o’rganilgan. Shuningdek, eksport faoliyatiga ta’sir etuvchi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik omillar PEST tahlili asosida baholangan. Tadqiqot natijalari asosida investitsiyalardan samarali foydalanish orqali eksport hajmini oshirish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini kuchaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В данной статье проведён научный анализ теоретических и практических аспектов эффективного использования инвестиций для повышения экспортного потенциала. В ходе исследования рассмотрены инвестиционные факторы, влияющие на рост объёмов экспорта, модернизацию производства, развитие логистической инфраструктуры и расширение географии экспорта. Также на основе PEST-анализа оценены политические, экономические, социальные и технологические факторы, влияющие на экспортную деятельность. По результатам исследования разработаны научно-практические рекомендации, направленные на повышение эффективности использования инвестиций и усиление конкурентоспособности национальной экономики.

Abstract: This article provides a scientific analysis of the theoretical and practical aspects of effective use of investments in increasing export potential. The study examines investment factors influencing export growth, modernization of production, development of logistics infrastructure, and expansion of export geography. In addition, political, economic, social, and technological factors affecting export activities are evaluated using PEST analysis. Based on the results of the research, practical recommendations are developed to improve the efficiency of investment utilization and enhance the competitiveness of the national economy.

Kalit soʻzlar: eksport salohiyati, investitsiyalar, eksportni rivojlantirish, investitsiyalardan samarali foydalanish, iqtisodiy rivojlanish, logistika infratuzilmasi, eksport geografiyasi, iqtisodiy modernizatsiya, raqobatbardoshlik.

Ключевые слова: экспортный потенциал, инвестиции, развитие экспорта, эффективное использование инвестиций, экономическое развитие, логистическая инфраструктура, география экспорта, экономическая модернизация, конкурентоспособность.

Keywords: export potential, investments, export development, efficient use of investments, economic development, logistics infrastructure, export geography, economic modernization, competitiveness.

Kirish.

Hozirgi kunda jahon iqtisodiyotida globallashtirish jarayonlarining chuqurlashuvi va xalqaro savdo aloqalarining kengayib borishi mamlakatlarning eksport salohiyatini oshirish masalasini strategik ahamiyatga ega yo'nalishlardan biriga aylantirmoqda. Milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash, tashqi bozorlarda raqobatbardosh mahsulotlar ulushini kengaytirish hamda valyuta tushumlarini barqaror oshirib borishda investitsiyalardan samarali foydalanish muhim omillardan biri hisoblanadi. Chunki investitsiyalar yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, mavjud korxonalarni modernizatsiya qilish, ilg'or texnologiyalarni joriy etish va mahsulot sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishda asosiy moliyaviy manba sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni rivojlantirishda investitsiya resurslarining oqilona taqsimlanishi iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirish bilan bir qatorda, milliy mahsulotlarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini ham oshiradi. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda investitsiya muhitini yaxshilash, xorijiy va mahalliy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish hamda eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilish, logistika infratuzilmasini rivojlantirish, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini kengaytirish va eksportchi korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash kabi chora-tadbirlar investitsiyalarning iqtisodiyotga kirib kelishini rag'batlantirmoqda. Bunday yondashuvlar natijasida milliy iqtisodiyotda yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish hamda ularni xalqaro bozorlarga olib chiqish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Biroq, shunga qaramay, eksport salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish va investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish yo'lida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, investitsiya resurslarining ayrim tarmoqlar bo'yicha nomutanosib taqsimlanishi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish jarayonining yetarli darajada tez emasligi, logistika tizimi va transport infratuzilmasidagi ayrim kamchiliklar eksport hajmining barqaror o'sishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Bundan tashqari, ayrim korxonalarda investitsiya loyihalarini boshqarish tizimining yetarli darajada takomillashmaganligi investitsiyalardan foydalanish samaradorligining pasayishiga olib keladi. Shu sababli eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni rivojlantirishda investitsiya resurslaridan samarali foydalanishning nazariy va konseptual asoslarini chuqur o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, investitsiyalardan samarali foydalanish eksport hajmini oshirish, iqtisodiyotning tarkibiy jihatdan modernizatsiyalashuvi hamda yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirishda muhim rol o'ynaydi. Investitsiya resurslarining to'g'ri yo'naltirilishi ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, yangi texnologiyalarni joriy etishga xizmat qiladi va tashqi bozorlarda milliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Natijada mamlakat iqtisodiyotida barqaror o'sish sur'atlari ta'minlanadi hamda eksport faoliyatining iqtisodiy samaradorligi ortadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi – eksport salohiyatini oshirishda investitsiyalardan samarali foydalanishning konseptual asoslarini o'rganish hamda ushbu jarayonni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun bir qator vazifalar belgilangan. Birinchidan, eksport salohiyati va investitsiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning nazariy jihatlarini tahlil qilish zarur. Ikkinchidan, eksportga yo'naltirilgan tarmoqlarda investitsiyalardan foydalanish samaradorligini baholash hamda mavjud muammolarni aniqlash lozim. Uchinchi vazifa sifatida investitsiya resurslarining eksport faoliyatiga ta'sirini tahlil qilish hamda ularning iqtisodiy samaradorligini aniqlash ko'zda tutiladi.

Va nihoyat, to'rtinchidan, eksport salohiyatini oshirish jarayonida investitsiya siyosatini takomillashtirish hamda investitsiyalardan samarali foydalanish mexanizmlarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu tarzda belgilangan maqsad va vazifalar tadqiqotning ilmiy asosini tashkil etib, mavzu doirasida muhim nazariy va amaliy xulosalarga erishish imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Eksport salohiyatini oshirish va investitsiyalardan samarali foydalanish masalasi zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi. Iqtisodiy rivojlanish jarayonida investitsiyalar ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish hamda raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish orqali eksport imkoniyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, eksportga yo'naltirilgan iqtisodiy siyosatni shakllantirishda investitsiya jarayonlarini chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda investitsiyalar va eksport o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik keng tahlil qilingan. Jumladan, Branislav Mitic va Mladen Ivić tomonidan olib borilgan “The impact of foreign direct investment on export performance” nomli tadqiqotda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning eksport ko'rsatkichlariga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, eksportga yo'naltirilgan xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish hamda tashqi savdo hajmini kengaytirishda muhim rol o'ynaydi. Mualliflar o'tish iqtisodiyotiga ega davlatlarda eksport salohiyatini mustahkamlash uchun xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va eksport strategiyasini o'zaro uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydilar. Mahalliy olimlar tomonidan ham O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirish masalalari keng o'rganilgan. Jumladan, Maxmud Muxammadiyev O'ktam o'g'li o'zining “O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirish strategiyalari” nomli ilmiy ishida mamlakatning global iqtisodiyotga integratsiyalashuvi jarayonida eksport hajmini oshirishning ahamiyatini tahlil qiladi. Muallifning fikricha, eksport hajmining ortishi xorijiy valyuta tushumlarini ko'paytirish, ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish hamda yangi ish o'rinlarini yaratishga xizmat qiladi. Biroq tadqiqotda O'zbekiston eksport tarkibida xomashyo va yarim tayyor mahsulotlar ulushining yuqoriligi asosiy muammolardan biri sifatida ko'rsatib o'tiladi. Shu sababli eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, qayta ishlov beruvchi sanoat tarmoqlarini rivojlantirish va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish muhim strategik vazifa sifatida qayd etilgan. Shuningdek, Daniyurova Shahnoza Daniyurovna tomonidan olib borilgan “O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirishning huquqiy asoslari” nomli tadqiqotda mamlakatda investitsiya muhitini yaxshilash va eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan huquqiy mexanizmlar tahlil qilingan. Muallifning ta'kidlashicha, so'nggi yillarda O'zbekistonda investitsiya faoliyatini rag'batlantirish maqsadida bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo'lib, ular investorlar uchun qulay sharoit yaratishga xizmat qilmoqda. Jumladan, investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risidagi qonunchilikni takomillashtirish, soliq yukini kamaytirish hamda ayrim davlat korxonalarini xususiyashtirish kabi islohotlar investitsiya oqimining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Natijada so'nggi yillarda mamlakatga jalb qilinayotgan to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi sezilarli darajada ortgan. Umuman olganda, mavjud ilmiy tadqiqotlar eksport salohiyatini oshirishda investitsiyalarning muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Biroq ayrim tadqiqotlarda eksport faoliyati va investitsiyalardan samarali foydalanish o'rtasidagi konseptual bog'liqlik yetarli darajada chuqur yoritilmagan.

Shu sababli eksport salohiyatini oshirish jarayonida investitsiyalardan samarali foydalanishning nazariy va konseptual asoslarini chuqur o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ilmiy mushohada, qiyosiy tahlil, ma'lumotlarni guruhlash, abstrakt va mantiqiy fikrlash kabi ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Ushbu usullar eksport salohiyatini oshirish jarayonida investitsiyalardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish hamda ularning iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Tadqiqot davomida rasmiy statistik ma'lumotlar, xalqaro va milliy ilmiy manbalar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasida investitsiya faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda eksportni rag'batlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Mazkur manbalar asosida mamlakatda investitsiya muhitining rivojlanish darajasi, eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash mexanizmlari hamda investitsiyalarning eksport hajmiga ta'siri o'rganildi.

Shuningdek, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va ularni guruhlash orqali eksport tarkibi, investitsiyalar taqsimoti hamda eksport geografiyasidagi o'zgarishlar baholandi. Tadqiqot jarayonida PEST tahlil usulidan foydalanilib, eksport salohiyatiga ta'sir etuvchi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik omillar tizimli ravishda tahlil qilindi. Olingan natijalar asosida eksport salohiyatini oshirish va investitsiyalardan samarali foydalanishni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Bugungi globallashuv sharoitida mamlakatlarning jahon iqtisodiyotidagi raqobatbardoshligi ko'p jihatdan ularning eksport salohiyati va investitsiyalardan samarali foydalanish darajasiga bog'liq. Eksport faoliyati nafaqat tashqi savdo hajmini oshiradi, balki ishlab chiqarishning modernizatsiyalashuvi, yangi texnologiyalarning joriy etilishi hamda iqtisodiyotda yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushining ortishiga xizmat qiladi. Shu sababli eksport salohiyatini oshirish masalasi iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston iqtisodiyotida eksport hajmini oshirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat tomonidan eksport qiluvchi korxonalarni qo'llab-quvvatlash, transport xarajatlarini qisman qoplab berish, eksport kreditlari va sug'urta mexanizmlarini joriy etish kabi chora-tadbirlar eksport hajmining oshishiga xizmat qilmoqda. Xususan, davlat rahbari tomonidan ilgari surilgan “Yangi O'zbekiston – raqobatbardosh mahsulotlar yurti” dasturi doirasida minglab tadbirkorlar ilk bor tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu esa mamlakatda eksport faoliyati kengayib borayotganini ko'rsatadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2023-yilning birinchi choragida O'zbekiston eksportida asosiy savdo hamkorlari sifatida Rossiya, Turkiya, Xitoy, Qozog'iston va Afg'oniston kabi davlatlar yetakchi o'rinni egallagan. Mazkur davlatlarga eksport hajmining yuqoriligi O'zbekistonning mintaqaviy savdo aloqalari faol rivojlanayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, eksport geografiyasining nisbatan torligi ham ma'lum darajada iqtisodiy xavflarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli yangi bozorlarni, xususan Yevropa Ittifoqi, Janubi-Sharqiy Osiyo va Yaqin Sharq davlatlarini o'zlashtirish muhim strategik vazifa hisoblanadi. Eksport tarkibini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mamlakat eksportida ayrim xomashyo mahsulotlari ulushi hali ham yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Masalan, oltin eksporti umumiy eksport hajmining sezilarli qismini tashkil etadi. 2023-yilning dastlabki choragida oltin eksporti 2,4 milliard dollarni tashkil etib, umumiy eksportning qariyb 42 foiziga teng bo'lgan. Bunday holat eksport strukturasi yillar davomida yetarli darajada

diversifikatsiya qilinmaganligini ko'rsatadi. Shuning uchun qayta ishlovchi sanoatni rivojlantirish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish hamda tayyor mahsulotlar eksportini oshirish muhim hisoblanadi. Shuningdek, investitsiyalarning tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishini tahlil qilish ham muhim hisoblanadi. Ilgari investitsiyalarning asosiy qismi neft-gaz va tog'-kon sanoatiga yo'naltirilgan bo'lsa, so'nggi yillarda ishlab chiqarish, energetika, turizm, bank va xizmat ko'rsatish sohalariga ham investitsiyalar oqimi ortib bormoqda. Bu esa iqtisodiyotning diversifikatsiyalashuvi hamda yangi eksport yo'nalishlarining shakllanishiga xizmat qilmoqda. Eksport salohiyatini rivojlantirishda ishlab chiqarish infratuzilmasi va logistika tizimining rivojlanishi ham muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonning dengiz portlariga to'g'ridan-to'g'ri chiqish imkoniyatining yo'qligi logistika xarajatlarini oshiradi. Shu sababli temiryo'l va avtomobil transporti infratuzilmasini modernizatsiya qilish, logistika markazlari va "dry port" tizimini rivojlantirish eksport faoliyatini kengaytirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, eksport qiluvchi korxonalar uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini rivojlantirish ham muhim hisoblanadi. Eksport kreditlari, eksport sug'urtasi, QQS qaytarish tizimining soddalashtirilishi va eksport oldi moliyalashtirish mexanizmlarining takomillashtirilishi eksport faoliyatining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, kichik va o'rta biznes subyektlarini eksport faoliyatiga jalb qilish orqali eksport hajmini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Xulosa va takliflar

O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida eksport salohiyatini oshirish va investitsiyalardan samarali foydalanish muhim omillardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda investitsiya muhitini yaxshilash, eksportni qo'llab-quvvatlash va ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar mamlakat eksport hajmining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, eksport tarkibida xomashyo mahsulotlari ulushining yuqoriligi, logistika xarajatlarining kattaligi va ayrim hududlarda investitsiya samaradorligining pastligi kabi muammolar mavjud. Shuning uchun investitsiyalarni ishlab chiqarish, innovatsiya va infratuzilma rivojiga yo'naltirish orqali yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish hamda eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Fikrimizcha, eksport salohiyatini oshirish va investitsiyalardan samarali foydalanishni ta'minlashda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Hududlarda investitsiya diversifikatsiyasini kengaytirish orqali ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish va eksportga yo'naltirilgan korxonalar faoliyatini qo'llab-quvvatlash.

2. Eksportga yo'naltirilgan erkin iqtisodiy zonalar va sanoat klasterlarini rivojlantirish orqali yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish.

3. Logistika va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish hamda eksport qiluvchi korxonalar uchun transport va bojxona jarayonlarini soddalashtirish orqali eksport xarajatlarini kamaytirish.

4. Xalqaro moliya institutlari va xorijiy investorlar bilan hamkorlikni kengaytirish orqali yangi investitsiya loyihalarini amalga oshirish va mamlakat eksport salohiyatini oshirish.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mitic B., Ivić M. The impact of foreign direct investment on export performance // Economic Themes. – 2015. – Vol. 53. – No. 1. – P. 77–94.

2. Muxammadiyev M.O'. O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirish strategiyalari // Ilmiy maqola. – Toshkent, 2023.

3. Daniyeva Sh.D. O‘zbekistonning eksport salohiyatini oshirishning huquqiy asoslari // Ilm-fan va innovatsiya ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Toshkent, 2022.
4. G‘aniyev B.B. Eksport salohiyatini oshirishda marketing strategiyalarining o‘rni // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – №1. – B. 77–84.
5. 2023-yilda eksport hajmi O‘zbekiston tarixida ilk bor 23 milliard dollardan ortadi [Elektron resurs]. – URL: <https://uzreport.news/economy/2023-yilda-eksport-hajmi-ozbekiston-tarixida-ilk-bor-23-milliard-dollardan-ortadi>.
6. O‘zbekiston Respublikasining tashqi savdo ko‘rsatkichlari va eksport hajmi bo‘yicha statistik ma‘lumotlar [Elektron resurs]. – URL: <https://www.spot.uz/oz/2024/01/22/foreign-trade-2023/>.